



# -KO, -RAKO, -TARAKO NOIZ ETA NOLA ERABILLI

Gaia mugatuko dut lenengotik. Emen ez dut jorratuko -KO, ta -EN edo -REN noiz nola erabilli. Beste auzi bat da ori. Eta buruausterik aski emango digu bestela ere -KO atzizkiak berak, onako alor mugatu ontan nola erabilli izan duten eta nola erabiltzea litzakean egokiena, aztertzen: noiz -KO bera bere orlan soillik, noiz -RAKO ta noiz -TARAKO.

Beste aukerak ere kanpora uzten ditut jardun ontan: NORA? ta NORAKO? galde-itzei dagozkien erantzunak aztertzea, alegia, kanpora gelditzen da.

NORA? Erantzunak: MendiRA, gure erriko mendiETARA, edozein mendiTARA.

NORAKO? Erantzunak: AuzoRAKO, edozein auzoTARAKO, gure etxeETARAKO bidea...

\* \* \* \*

Asiera beretik egin dezagun beste bereizketa bat argi ta garbi, zati bi ez-berdiñak izango bai-ditu saiakera edo jarduketa onek:

Lenengoa: ZER? ZERTAN? ZERTARA? ZERTARAKO? ta ZERTAKO? galde-itzak eta beraien erantzunak izango dira zati onen ardatz, edo zati ontan aztertu-ko ditudanak.

Bigarrena: Noizkoari edo aldi ez-berdiñei dagozkien aditz-lagunak jorratuko ditut bigarren zatian: NOIZ? NOIZKO?, GAUR, BIAR, ATZO, ETZI, GERO, BETI, eta berauen erabilkerak ere bai noski.

\* \* \*

## 1. ZATIA: ZER? ZERTARA? ZERTARAKO?

"Galde-itza" esanez adieraziko dut ZER? ori. Eta galde-itza onen jokaera bere osoan, onela da noski: ZER? ZER-K? ZER-I? ZER-EN? ZER-GATIK? ZER-ENGATIK? ZER-eKIN? ZER-ENTZAT? ZER-taZ? ZER-tAN? (ZER-taKO?) ZER-tARA? ZER-tARAKO? ZER-tARAIÑO? ZER-tARAIÑOKOA? ZE(R)-LAKOA?

Arrotzen ari naizen auziari dagozkionak bakarrik bereiziko ditut emen. Eta galdera mugatu oiegi dagozkien erantzunak ere aztergai izango dira.

1.—ZER-tAN? Galde-itza bere osoan, ZERTAN? dugu, eta ez da ZETAN?, zenbaitetik esan ez-ezezirik, idatzi ere ZETAN? idaztea gertatu ba'da ere.

ZER-tAN zaude? Erantzunak:

Begira nago... Erdi-lotan nago... Egoten nago.

ZER-tAN etorri zera, seme? Erantzuna:

Larri nengolako etorri naiz. Onela erabili izan dute izketan, eta orduan "Zergatik?" ba'litz bezala edo antzera gertatzen da.

ZER-tAN eserita zaude? Erantzuna:

Aulkian eserita nago... Aginte-aulki onTAN eserita nago.

2.—ZER-taRA? Bere osoan ZERTARA? dugu, eta ez ZERTAA, izketan onela esaten ba'dugu ere zenbaitetan.

ZER-taRA?

ZERTARA etorri zera azokara? Erantzunak:

Barazkiak saltzera, etorri naiz. OntaRA etorri naiz, erosketak egitera etorri naiz. Erosketara etorri naiz azokara.

Egia esateko, bi auetan ez dago inñolako arazo aundirik, ezta auzi zaillik ere, guztiok onela idazten ditugulako.

3.—ZER-taRAKO?

Bijoaz erantzunak zenbait mailla ez-berdiñetan.

a) Izenordeak erabilliz

ZER-taRAKO duzu liburua? ONTARAKO, ORTARAKO, ARTARAKO dut liburua.

b) Aditza jokatzuz emandako erantzunak.

ZER-taRAKO duzu aizkora? Egurrak txikitzeko dut aizkora.

ZER-taRAKO duzu burua? Illeak eukitzeko bakarrik ez, pentsatzeko dut bai-zik burua.

d) Izenak jokatzuz emandako erantzunak.

ZER-taRAKO da garia? IriñetaRAKO, ogitaRAKO da garia.

ZER-taRAKO da egurra? SutaRAKO, zurgintzaRAKO, ooletaRAKO da egu a.

ZER-taRAKO dira txalak? AurreRAKO, beitaRAKO, esnetARAKO, aragitaRAKO, okeletaRAKO dira txalak.

ZER-taRAKO eramaten ditugu ogia ta ardoa Mezatan? OparitaRAKO eramaten ditugu ogi-ardoak Mezatan.

Galde-itza ta erantzunak beren osoan, orrela izan arren, egia da bai, izketan beintzat beste era ontan erabiltzen ditugula: ZERTAKO? ONTAKO, ORTAKO, ARTAKO, esneTAKO, iriñeTAKO, ogiTAKO, suTAKO, oparitAKO...

Ala ere gogoan izatekoa da gauza bat: -TAKO ori ez dugula orrela soil-soilki erabiltzen, TAA luzatuz baizik, era ontan: ontAAko, ogitAAko, oparitAAko, sutAAko... Zer adierazten du A luzatze orrek? Zerbait jaten dugula izketan ari gertanean: RA jaten dugula ta orren orde, AA bikoiztu edo gutxienez luzatu egiten dugula. Orregatik, bada, idazten dugunean beintzat -RAKO idatzi bear dugu bere osoan.

## Idazleen aitorpenak

Idazleek ere antziñatik bestela erabili izan dutela? Ezin ukatu. Baiña... bietara erabili izan dute; era bietako aitorpenak eta argibideak dauzkagu idazleen lanetan, bereala ikusiko dugunez.

UBILOS idazleak 1785'gn urtean argitaratu zuan liburuan, "Christau Doctriñ berri-ecarlea" izenekoan, askotan dauzka ONTACO, ARTACO, CERTACO.

Baiña beste era ontara ere idatzi zituan. Adibidez: "orretaRACO eguiña da guizona" (5'gn orrialdean) eta "orreTARACO behar zán ura edo ugoldea" (15'gn orrialdean).

MOGEL aundiak ere geienik erabiltzen dituanak, —ezin ukatu— auek edo onelakoak dirala: CERTACO, ORRETACO, e.a. Geiago oraindik: NORAKO bide?

galderari erantzutekoan ere laburturk dakar askotan: "becaTUCO BIDE, becaTU-CO ocasio". Garbi-garbi becatuRACO bide, becatuRACO ocasio bear duanean ere RA jaten baldin ba'du, zenbatez aixago jango du besteetan?

Baiña MOGEL ospetsuak beste era aukeratuak ere erabili zituan, "CONFESIO ta COMUNIOCO... ERACASTEAK" liburu ezagunetan. Ona emen adibideak.

"Confesio generala, ta artaRACO, dempora guci artaco becatu guci..." (9'gn or.). Ageri denez, ederki bereizten ditu ARTARACO ta dempora guci ARTACO. Eta 86'gn orrialdean onela: "Baña itz eguitera dihoanak badaqui emango diola becatuRACO vide, orduan itz eguitera da becatuRACO ocasioa", naiz-ta emen ZERTARAKO galderari ez-baiña NORAKO bidea? galderari erantzuten dion.

AGIRRE Asteasu'koak ere ERACUSALDIAK bere liburuetan, besteak beste, aitorten aukeratuak badauzka bere idaztietan, bestelakoak ukatu gabe. ZAZPI SAKRAMENTUAK gai artuta idatzirik liburuan, aitorten aukeratuak aurkitu ditut: "CertaRACO aibeste egarrirequin... (335, 337 ta 339 orrialdeetan). "OrretaRACO ipiñi nai izan zuan Sacramentu miragarri au" (335'gn or.). "OnetaRACO bear dan lenvico gauza da garbitzea anima" (449). "Orregatic venaz utzi bear ditugu oetaRACO gogoetac" (450). "AetaRACO vorondatea ta gogoa" (451). "Eta onetaRACO sortu bear degu beraren ondasunac iristeco gose..." (451).

Eta "JAUNGOICOAREN AMAR AGUINTEEN GAIÑEAN ERACUSALDIAC" liburuan beste adibide aukeratuak beintzat: "OnetaRACO mutillai eman bear zate, aldaba, escola ona" (82). "OnetaRACO alabaiña eguin cinduan Jaunac" (90). "Venaz eguin bear du aleguiña onetaRACO..." (98).

Eta NORAKO bidea? galderari erantzutean, MOGEL'ek zenbaitetan "becatuco bidea" idazten ba'du ere, AGIRRE'k beti BEKATURAKO BIDEA idazten du, eta askotan idatzi ere.

Eta AXULAR aundiak zer erabiltzen ote zuan? Ezin ukatu, geien-geienik, -TAKO erabiltzen zuala, baiña zenbaitetan baita -TARAKOTZAT ere. Egia da ZERTAKO ta ARTAKO askotan erabiltzen dituala, adibidez: "Zertako eginak baitira, hartan..." (Lekuona'ren argitalpeneko 10'gn or.). Baita beste aukeratuak ere: "Gizona sortzen da trabailuko, eta egaztina aireKO" (10). "Oialaren parte bat neurtzen eta ordenatzen dugu kapaTAKO, bertze parte bat iakaTAKO" (34).

Baiña beste aukeratuak dira benetako argigarri egokiak. "Erregek hartaRAKOTZAT hautatu eta izendatu zinituela" (XXXVII). "HartaRAKOTZAT edireiten da bertze bat..." (77). "HartaRAKOTZAT indarrik asko..." (150). "Eta hartaRAKOTZAT uzartzan bezala baita gurekin" (368). "Eta hartaRAKOTZAT frogatzen dezagun lehenik..." (358).

Ari berari jarraituz, izketan esaten dugunez, egiTEKOAN idatz zezakean, baiña AXULAR gorenak onela dauka: "Untziaren egiteRAKOAN, erran zerauen Iainkoak" (76).

Argibide aukeratuak guztiek naikoa garbi aitortzen digute, alajaiña!, ez dala gaurko zenbait berrizalderen asmaketa; ez dala itzak luzatu bearra ere. Antziñako idazle trebeenetakoek askotan erabili izan zituzten -RAKO ta -TARAKO itz-amaierak. Eta adibide ugari oien argira, garbi dago noski, aukeratuak ez dirala oker asmatuak eta alperrikako luzagarriak. Alderantziz baizik: besteak dirala, izketari lotuegi erabilliz-edo, neurritz gora laburtuak, eta -RAKO ta -TARAKO itz-amaieretatik -RA janda, -KO ta -TAKO biurtuak.

## Akesolo jaunaren iritziak

Besterik uste du Akesolo euskal-jakintsuak, baiña jakintsuenak ere ez dezake beti ta guztietan arrazoi osoa berak izan. EUSKERAZAINTZA aldizkarian (IX'gn' aleko 1-3 orrialdeetan) bestelako argibide ta adibide batzuk argitaratu zituan Aita Lino gure maisuak. Baiña argibide batzuek beintzat nerretzat ez dute balio geiegi-rik.

Lenengo, Zapirain bertsolariarena: "Agur, Balentina, **betiko**, ez egun bat eta

**biko**". Gogoan izan, bertsoa dala, eta bertsolariak itzak luzatu ta laburtu egin bear izaten dituala, neurriak beartuta. Neretzat ez du indarririk.

Bigarren, ERRO'ko SERMOIA, 363 dalakotik artutako itzak: "Jaungoikoak autatzen badu edo berezten badu bat ofizio **bateko**, estadu **bateko** ero **beste-ko**, ematen tio ofizio **artako** ero estado **artako** beartuen kalidade guziak".

Esaldi ontako ERO, EMATEN TIO ta BEARTUEN idaztea, ez du noski Akesolo jaunak eredutzat jarriko. Izan ere, ERO ez-baiña EDO bear zukean, "ematen TIO" ez-baiña, "EMATEN DIZKIO" eta "BEARTUEN" ez-baiña "BEAR DITUEN" dira idazkera egokiak eta beren osoan emanik.

Orrela beraz, ERO, TIO ta BEARTUEN ontzat artzerik ez dagoan bezala, ezta BATEKO, BESTEKO ta ARTAKO ere ez dago beren ortan ontzat artzerik. Eta oien orde, BATERAKO, BESTERAKO ta ARTARAKO idatzi bear zituatan, eta ditugu. Eta bestela, BATEKO, BESTEKO ta ARTAKO onartzekotan, ERO, EMATEN TIO ta BEARTUEN ere beren ortan, idazkera egokitzen eman bear genituzke. Eta ori ez. Garbi bai-dago or, batzuk laburtu dituanak, besteak ere laburtu egin dituala izketako eran jarraituz edo aren eragifñez.

#### 4.—ZER-taKO?

ZER? "galde-itza" jokatuta ipiñi dut goian. Garbiro ageri da an gauza bat: ZER-taRA? eta ZER-taRAKO? biak ere onela jokatuta, ondo daudela galdera bietan, eta ondorioz, erantzunak ere era berean emanda, zuzen eta jator daudela. Era ortan erabiltzeari ez dago iñolako akatsik eta aitzakiarik ateratzeko arrazoi egokirik.

Ala ere, bai izketan eta bai idatzietan, erabiltzen dugula "ZER-taKO?" itza? Bai noski. Baiña nola? Eta zer esan nai du?

a) ZER-taKO? "ZER-taKO etorri zera, seme, ain goiz?", adibidezko galdera.

Eta erantzuna onelatsu: Aita, zu zain larri egongo zifnalakoan etorri naiz ain goiz.

Eta onelatsuko galdera danean, ZERGATIK? ba'litz bezala artzen dugu ta neurri bereko erantzuna ematen, ageri danez. Zuzenki erabillia? Ez dakit. Gaizki dagoanik ere ez nuke esango. Gaiñera, berdin galde genezake "ZER-taRAKO etorri zera, seme, ain goiz?". Eta berdiña izango litzake erantzuna.

b) Beste era ontara ere erabiltzen dugu: "ZER-taKO liburua da au?".

Eta orduan onelatsu izan daitezke erantzunak: "MezaTAKO liburua da, bertso-TAKO liburua, irakurkeTAKO liburua da..."

Onelakoetan, ordea, ez du gerorako esanairik, ZER-taKO galderak duan bezala. Gutxi gora-beera auxe esan nai luke: "ZER-taKO liburua?, edo berdin dana, ZER TAN erabiltzen duguna? Eta erantzunak ari berean bear du: "Mezatan erabiltzen duguna, bertso-lanean edo bertsogintzan, erabiltzen duguna... irakurtzen ikasteko erabiltzen dugun liburua..."

Era berean galde genezake: "ZER-taKO jantziak dira auek?" eta onelatsu erantzun: "Lan-eKo jantziak dira... lanean erabiltzen ditudanak..."

Gauzak onela, gauza bi ez-berdiñak dira nere iritzirako, batetik ZER-taKO? eta bestetik ZER-taRAKO?, bi galdera diranez, eta ez-berdiñak dira ematen dizkiegun erantzunak ere. Orregatik, BIAK ongi daude, era egokian erabiltzen ditugunean.

"Lapurdi aldeko batek ez dau iñoz **zertarako** galderarik egingo", idatzi zuan Akesolo jaunak. Eta Lapurdi'koa dalako, beste gabe, ongi ta eredugarri al da? Ziur nago, "ZERTARA ekarri nauzu mendira?" esaten dutela. Beraz, ZERTARA erabiltzen dutenek ez daukate arazoirik eta ez daukate eziñik, ZERTARAKO ez erabiltzeko. Eta, ZERTARA ere erabiltzen ez ba'dute, ala ere orrek ez du adierazten, ez gaizki daudenik eta guk idatzi bear ez ditugunik.

(Jarraitzekotan)

**Gaztañaga'tar Jesus'ek**